

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ В ДІАСПОРНИХ МЕНШИНАХ

В статті розглядається питання статусу нетитульних етнічних груп, які разом із корінними народами складають основу стабільності та розвитку суспільства. Проблема статусу етнічних груп створює важливий сегмент міжнародних відносин і є важливим чинником зовнішньої політики.

Ключові слова: статус, етнічність, діаспорні меншини, національні меншини.

In the article the issue under consideration is an untitular ethnic groups status, that together with native people form the basis of society stability and development. A problem of the ethnic groups status sets up an important segment of the international relations and it is a crucial foreign policy factor.

Key words: status, ethnicity, diaspora minorities, national minorities.

***

Актуальність проблеми наукового дослідження статусу діаспорних меншин зумовлена необхідністю становлення демократичних правових держав, еволюційного розвитку громадянського суспільства. Таке суспільство має бути повернене обличчям до кращих надбань світового досвіду, де діаспорні меншини роблять значний внесок у формування демократичних національних держав і функціонування стабільних політико-правових систем, позитивно впливають на ефективність різноманітних державно-політичних і громадських інституцій.

У сучасному світі практично не існує етнічно гомогенних держав. Соціологи підраховали, що лише 12 держав (10%) умовно можна віднести до етнічно гомогенних – тут основна етнічна спільнота складає майже сто відсотків населення. У 25 державах (19%) основна етнічна спільнота сягає 90% усіх мешканців, ще в 25 країнах вона становить 75-90%, у 31 країні (24%) – від 50 до 70%, а в 39 країнах (30%) – менш ніж половину населення. Є окремі випадки, де кількість етнічних груп в одній країні навіть перевищує 100%.

Така розмаїтість етнічного складу населення є результатом дії різного роду чинників, зокрема, міграцій великих мас людей, які відбувалися в усі періоди історії, і особливо активізувалися в пе-

ріод розпаду соціалістичного табору, Радянського Союзу, Югославії тощо. Багатовекторні міграції спричинили масштабне і швидке змішування представників різних народів, сформували численні етнічні спільноти у межах одного етнополітичного організму, яким є держава.

Проблема національних утворень – одна із найбільш складних проблем, яка стосується як організації державного та суспільного життя у середині кожної держави, так і міжнародних відносин.

Факт появи етнополітичних, етносоціальних, етнокультурних та правничих досліджень діаспорних утворень свідчить про необхідність здійснення подальших кроків з метою більш глибокого наукового аналізу статусу таких меншин як вагомого чинника державобудування, окреслення тенденцій і прогнозування перспектив його розвитку і впливу на політико-правові процеси як у самій Україні, так і поза її межами. Світовий досвід довів, що відмова від будь-яких форм дискримінації впливає на політичну і соціальну стабільність держав. Тому у Конституції України статтею 24 передбачено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, роду, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками¹.

На думку Ж.Ж. Руссо, людська гідність є суттю самої людини. Гідність, з одного боку, є моральна самооцінка людиною свого зв'язку з суспільством, свого значення, права на повагу з боку інших, з боку суспільства. З іншого боку, гідність – це визнання суспільством соціальної цінності, унікальності, неповторності конкретної людини, значимості кожної особи як частки людського суспільства. Гідність людини – джерело його прав та свобод. Тільки володіння правами та свободами є тією передумовою, що дає людині можливості розкритися, самореалізуватися як особистості. Визнання та дотримання основних прав та свобод людини будь-якої національності є основою безпеки, стабільності відносин як в окремих країнах, так і в цілому світі.

Рівність та недискримінацію можна розглядати як основу та ціль захисту меншин. Остання може бути досягнута тільки через додаткові заходи щодо захисту меншин. Справжня рівність настає тільки тоді, коли меншість має спеціальні права, містить у собі гарантії проти асиміляції.

У вітчизняній науковій літературі розробляється достатньо нова ідея неминучості соціальної нерівності в поліетнічному суспільстві.

Поняття статусу в науковому дослідженні дає можливість визначити становище групи у порівнянні з іншими групами. Соціокультурний, політичний чи етнічний статус є атрибутом будь-якого неізолюваного етносу чи етнічної групи та завжди є співвідношенням, як мінімум, двох етнічних груп, двох культур, і проявляється в їх контакті або в уявленнях та оцінках, які є наслідком подібних зв'язків.

Для аналізу соціального аспекту соціально-етнічного статусу прийнятними є показники, що традиційно використовуються при вивченні матеріального становища, рівня кваліфікації та освіти, позиції щодо владних структур, забезпеченістю пресою, книгами, школами, бібліотеками, театрами тощо. Наведені показники є важливими, у даному випадку, не стільки у безпосередніх своїх значеннях, скільки в уявленнях та оцінках, які свідчать, за М. Вебером, про престиж даної групи. Іншою складовою соціально-етнічного статусу є, власне, етнічний його аспект, який проявляється через особливості етнічної ідентичності. Вивчати стан міжетнічних відносин в Україні та статус окремих груп можна за допомогою шкали Богардуса, яку у США застосовували ще у 20-х роках ХХ століття. У нашій країні такий моніторинг з 1994 року здійснюють науковці Київського міжнародного інституту соціології (КМІС).

Шкала Богардуса являє собою серію висловлювань такого типу: «Я згодний допустити представника даної національної групи...», наприклад, як члена родини, щоб і сама людина, і її діти теоретично могли укласти з ним шлюб, сприймати як родича. Позитивна відповідь оцінюється в один бал. Приятельське сприйняття представника іншої національної групи оцінюється в два бали, прийняття як сусіда – три, колеги по роботі – чотири, мешканця України – шість балів. Відповідь – «Не пустив би в Україну» – оцінюється в сім балів. Середнє значення для усіх етнічних груп називається індексом ксенофобії.

Окрім етнічних груп, науковці КМІС розглядали ще й лінгвоетнічні, оскільки поведінка росіян і українців в Україні дуже істотно відрізняється залежно від того, якою мовою вони розмовляють. Росіяни на 90 із лишком відсотків російськомовні. А українці є як україномовні, так і російськомовні. Основні етнічні групи в країні – україномовні українці, російськомовні українці і росіяни.

Таким чином, за шкалою Богардуса розраховується середнє відношення до етнічних груп. Найнижче значення соціальної дистанції для україномовних українців було у 1994 році – 1,7. Частина опитаних допускали їх як членів родини, частина – як близьких дру-

зів, але не членів родини (це можуть бути росіяни). Якщо говорити про ієрархію, то найкраще населення ставиться до україномовних українців, котрі становлять більшість. Потім – до українців взагалі, потім – до росіян. Далі йдуть білоруси і євреї (вони посідають четверте місце з незначним відривом від слов'янських народів). Після них – американці, канадці, поляки, французи, німці, румуни, негри. Найгірше ставляться до циганів.

Згідно з моніторингом КМІС з 1994 по 2004 рік рівень ксенофобії зріс. До 1999 року, на думку В. Паніотто, це було спричинено падінням рівня життя. Потім матеріальна ситуація поліпшилася. Але у 2001 році, після подій 11 вересня, розпочався світовий процес загострення відносин між етнічними групами, стала простежуватися більша настороженість щодо іншого, відмінного². В сучасній Україні у період будь-яких виборів міжетнічні стосунки загострюються, оскільки знаходяться політичні сили, котрі шукають свою нішу міжетнічної ворожнечі, свої цільові групи і протиставляють їх іншим, створюючи конфлікт. Мова тут є одним із найважливіших чинників. Мова, питання культури, рівень життя – основні проблеми – чинники погіршення ставлення до однієї якоїсь групи.

Багатовекторні міграції якісно змінюють палітру населення. Сам етнополітичний організм перетворюється на складний соціум, який, у свою чергу, в етнонаціональному аспекті можна поділити на кілька соціумів. За останні 15-20 років у світі з'явилися новітні українські діаспорні меншини. Це Італія – близько 0,5 млн. осіб, Іспанія – до 300 тисяч, Португалія – більше 250 тисяч. Заявили про себе українські мігранти-заробітчани та поселенці у Фінляндії, Мозамбіку, Китаї, Японії. Результати досліджень статусу новітніх українських мігрантів греко-католицькою релігійною місією свідчить про те, що ці діаспорні утворення затверджують свій статус в країнах розселення, як правило, на персональній основі – індивідуально, не покладаючись на державу. Цьому сприяє досить таки високий освітній рівень заробітчан-поселенців. Як правило, вони знаходяться в працездатному віці та мають добре здоров'я. Зростає культурний рівень мігрантів.

Українці найбільш забезпечені мобільним зв'язком, але поступаються Інтернетом. Українські маршрутні таксі-бусики курсують по всій Європі на персональній основі, а не на правовій. Кожен мігрант намагається самотужки улаштувати своє життя.

Як розглядати новітні українські діаспорні утворення? 80% опитаних стверджують, що повернуться до України. Але коли? Само-

свідомість роздвоюється: одна – в Україні, інша – в міграції. Українські діти сприймають своїх батьків, які працюють за кордоном, як банкомати. Втрачаються соціальні зв'язки між родинами та генераціями.

Проведений аналіз показує істотний дефіцит науково-обґрунтованих підходів до вивчення позицій етнічних діаспорних груп у сучасному суспільстві. Серед соціокультурних та соціально-психологічних чинників статусу етнічних утворень найважливішими є: мова (її декларований та реальний статус), рівень збереження народної культури етнічної групи, національний характер, історична пам'ять, шляхи формування поліетнічності та територіальне розміщення, етнічні стереотипи.

Джерела та література:

¹ Конституція України. – К., 2005.

² Паніотто В. Ксенофобія: випробування чужим / В. Паніотто // Дзеркало тижня. – №38. – 1 жовтня 2005 р.